

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE VE ERZURUM KADIN BARLARINDA GÜVERCİN MOTİFİ

A. Selim DOĞAN

Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Müzik Bilimleri Bölümü

sdogan@atauni.edu.tr

Öz

Bu araştırmada Türk halk kültüründe oldukça önemli bir yer tutan ve zaman zaman kutsallık yüklenen kuşlardan güvercinin, bütün yönleriyle araştırılıp Erzurum kadın barlarında yer almasının nedenlerinin ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Araştırmada ayrıca Erzurum yöresi kadın barları dışında, güvercin motifinin halk oyunları türlerinden misket ve halay türlerinde de güvercin motifine yer verildiği gibi, Anadolu oyun kültüründe bu motifin önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmada güvercinin Türk halk kültürü ve Türk- İslâm inanışlarındaki yeri ve öneminin ortaya konmasının yanı sıra, diğer inançlar açısından da önemi saptanmıştır. Yine bu çalışma ile güfteli Erzurum kadın barlarından olan güvercin barının ezgi ve ritim yapısının analizi yapılmıştır. Güvercinin Türk halk kültürü ve inanışlarında sevginin, saflığın, aşkın ve barışın simgesi olarak, halk oyunlarımızda da derin anlamı ile yaşatıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Erzurum Kadın Barları, Güvercin.

The Pigeon Motive in Turkish Folk Culture and Erzurum Women Dances Abstract

In this study, it is aimed to find out the reasons why one of the birds, pigeon, which holds an important place in Turkish Culture and sometimes stands for holiness, takes place in Erzurum Folklore of Women. Besides, the study indicates the importance of the fact that the pigeon figure is used in women dances called ‘misket’ and ‘halay,’ and it also indicates the importance of the motive in Anatolian Folklore.

Besides examining the importance and the place of pigeon in Turkish-Islamic beliefs and Turkish Folklore, its importance is also searched in other

beliefs. The pigeon bar, one of the lyrical dance types of Erzurum, was analyzed in terms of melody and rhythm. It is confirmed that the pigeon symbolizes the love, purity and peace in Turkish Folklore and belief system.

Keywords: Turkish Culture, Erzurum Women Bar, Pigeon.

Giriş

Günlük yaşantımızda iç içe olduğumuz, farkında olmadan hayatımızın bir parçası haline gelen güvercinler, zaman zaman kutsallık yüklediğimiz, insanlık için masumiyetin, barışın ve sevginin sembolü olmuşlardır.

Barışın sembolü sayılan bu uysal kuş, inanç dünyamızda da oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira avlanmasının uğursuzluk getireceğine inanılmakla birlikte yaşamının kolaylaştırılması için her türlü fedakarlık yapılmıştır. Türkler tarafından hoş karşılanmamış olsa da, güvercin yetiştiriciliği zamanla bir meslek halini almış, halk arasında kuşbazlık olarak adlandırılan bu meslek güvercin irkının gelişmesine de vesile olmuştur.

Güvercin, Uygur metinlerinde “ kögürçgün, kögürçken, kögürçün”, Divanü Lügati't-Türk'te “kökürçkün”, Gagavuzca'da “güvercin”, Kumukça'da “gögürçün”, Tatarca'da “kügerçin”, Karaçak-Malkar Türkçesinde “kögürçün”, Türkmençe'de “kokürçgün” şeklinde kullanılmakla birlikte Anadolu ağzlarında güvercin, “gövercin, göyerçin ve göğerçin” şeklinde kullanılır (Yılmaz, Savaş, Ertuğrul, 2012).

Türk Kültüründe ve İnançlarda Güvercin

Hazar Türklerinde güvercinin yuva yaptığı evin sahibinin, zengin olacağı inancı hakimdir. Ayrıca bu kuşlar kesilmez ve etide yenmez. Beyaz renkli güvercinlerin, Hz. Ali türbesindeki ak güvercinlerden olduğu inancı yaygındır. Türbedeki beyaz güvercinlerin arasına karışan siyah renkli güvercinlerinde bir süre sonra beyazlaştığı rivayet edilir. Aynı zamanda güvercin Anadolu'da ve Güney Azerbaycan'da da kutsal sayılır ve avlanmaz. Hat sanatında da güvercin şeklinde besmele istifi yapılmıştır (Kalafat 2002).

Tatar Türklerinin şiirlerinde aşk ve barışın sembolü olarak çift beyaz güvercin karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, Savaş, Ertuğrul, 2012).

Özbek Türklerine göre insan, beden, can ve ruh olmak üzere üç bölümden oluşur. İnsan ölünce bedeni çürür ve toprak olur. Can semaya doğru

uçup gider. Yaygın olan inanışa göre can insan vücudundan güvercin, kelebek, pervane şeklinde uçup gitmektedir. (Baydemir, 2009)

Türk masal ve destanlarında güvercin motifi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kaşkarlı Mahmud'un eseri olan Divanü Lûgat-it Türk'te kuşlar beylik, kut ve talih simgesi olarak yer alır. Bunun dışında Kutadgu Bilig, Dede Korkut, Gülistan, Mahzen-i Esrar, Hüsrev ve Şirin, Kelile ve Dimne, Manakıbu'l Arifin, Mesnevi, Hayatü'l-Hayvan, Teba-yı Hayavan, Saltuknâme, Enverü'l Aşıkîn gibi eserlerde de bir çok kuş türüyle birlikte güvercin de yer almaktadır (Çoruhlu, 2011).

Türk efsane ve masallarında, şekil değiştirme motifi oldukça dikkat çekicidir. Şekil değiştirme “ don değiştirmek / donuna girmek” şeklinde ifade edilmiştir (Artun, 2004).

Dede Korkut Destanlarından “Duha Koca Oğlu Delü Dumrul “ destanında, Deli Dumrul'un meydan okuduğu Azrail'in canını almaya gediğinde, kılıçla kendisine hamle yapan Deli Dumrul'da Azrail güvercin kılığına girerek bacadan kaçır. (Ergin, 2008).

Bu motifin en çok bilinen ve halk arasında en yaygın olanı, Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî'dir. Hünkâr Horasan'a hücum edip Müslümanların mallarını yağmalayan ve Hoca Ahmet Yesevinin nefes oğlu Katbuddin Haydar'ı esir alan kafir Bedahşan halkıyla savaşmaya şahin donunda gelir ve işinin sonunda güvercin donunda Horasan'a uçup gider. (Ocak 1983). Hacı Bektaş 'ın Rûm'a gelişi Velâyetnâme-i Hacım Sultan'da, Hünkâr'ın Anadolu'ya güvercin donunda geldiği nakledilir (Ocak, 2009).

Ebû Müslim destanında, Ebû Müslim'in ölümünü kabullenemeyen taraftarlarının, Ebû Müslim'in beyaz bir güvercin şeklinde göğe havalanıp kaybolduğuna inanıldığı nakledilir. Sûfî müelliflerden Ahmet Bîcan'ın Envârü'l Aşıkîn adlı eserinde bu motifi çok sık kullandığı görülür. Örneğin şeytanın Davut Peygamberin gözüne kıymetli taşlarla süslü altın bir güvercin olarak görüldüğü rivayet edilir (Ocak, 1983).

Güvercini bütün dünya milletlerinin hafızasına nakşeden en önemli olay Nuh Tufanı'dır. Nuh Tufanı Aşağı Mezopotamya'da Sümer ülkesinde bugünden yaklaşık 5000 yıl önce meydana gelmiş doğal bir su baskını olayıdır. Bu olayı diğerlerinden ayıran en önemli etken, din ve inanç sistemi içinde yer alması ve bütün dünyada efsaneleştirilmiş olmasıdır. Bu duruma Yahudi ve Hristiyanların yaygın bir şekilde yer vermeleri etkin olmuştur. Müslümanların bu duruma

katkısı oldukça azdır. İlk defa Sümerce yazılmış Nuh Tufanı'nın yazılı olduğu tablet, Akad, Babil, Hitit, Hurri ve İngiliz dillerine çevrilmiştir. Nuh Efsanesi 5000 yıllık zaman içerisinde 6 defa yazıya dökülmüştür. 1- Ziusudra Destanı (Sümer), 2- Atrahasis Destanı (Akad), 3- Gılgamış Destanı (Sümer), 4- Tevrat/Zebur ve İncil metinleri (Musevi ve Hristiyan)¹, 5- Berossus'un tarih kitabı (Babil), 6- Moses of Koren'in Ermeni Tarihi Kitabı (Ermeni) (Köksoy, 2003).

İslâmiyetin güvercine bakışı Musevilik ve Hristiyanlık'ta olduğundan farklıdır. Zira Kur'ân-ı Kerim'de güvercine rastlanılmamaktadır. Hz. Muhammed (s.a.s)' in Hz. Ebubekir (r.a) ile birlikte Medine'ye hicretleri sırasında, Kureyş müşriklerinden gizlendikleri Sevr mağarasının önüne bir örümceğin ağ örmesi ve yuva yapan iki güvercin ve yumurtalarının oluşu müşrikleri bu mağaraya girmemelerine neden olmuştur. Söz konusu bu vâkadan dolayı müslümanlar örümcek ve güvercine ayrı bir önem verirler ve öldürmelerini günah sayarlar (Foto. 1).

1- Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) güvercin peşinde dolaşan bir adam görmüş de: “(Bu adam) şeytan kovalayan bir şeytandır” buyurmuştur (Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as, 1992).

İmam Nevevî'nin açıklamasına göre, yumurtasını alarak kuluçkaya yatırmak, kendilerini seyrederek, üzüntüyü dağıtmak, postacılıkta kullanmak gibi maksatlarla, güvercin beslemekte bir sakınca yoksa da uçurmak için güvercin beslemek mekruhtur. Kumar için beslemekse kesinlikle haramdır. Bu maksatla güvercin taşıyan kimsenin şahitliği de reddedilir.

İşte hadiste güvercine "şeytan" denilmesinin sebebi insanı böylesi zararlı işlerle meşgul edip, onu esas vazifesinden alıkoymasındandır. Onun peşinde gezen kimseye "şeytan" denilmesi ise kendini onun arkadaşlığına kaptırıp aslı vazifelerini unuttuğundandır.

Güvercin peşinde gezen kimsenin şahitliğinin reddedilmesi, gözleriyle sürekli olarak güvercinleri takib ettiği için çoğu zaman gözünün önünde cereyan eden hâdiseleri göremeyişi ile açıklanabilir.

---

¹ bkz: Kutsal Kitap: **Yaratılış** 8:8/8:9/8:10/8:11/8:12. **Levililer:** 1:14/5:7/5:11/12:6/12:8/14:22/14:30/ 15:14/15:29. **Sayım:** 6:10. 2. **Krallar:** 2Kr.6:25. **Mezmurlar:** 55:6/56:0/68:13. **Ezgiler:** 1:15/2:14/ 4:1/5:2/5:12/6:9/ **Yeşaya:** 38:14/59:11/60:8. **Yeremya:** 48:28. **Hezekiel:** 7/16. **Hoşea:** 7:11/11:11. **Nahum:** 2:7. **Matta:** 3:16/10:16/21:12/. **Markos:** 1:10/11:15. **Luka:** 2:24/3:21. **Yuhanna:** 1:32/2:14/2:16.

2- Câbir b. Semûre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.)’in mührü iki kürek kemiği arasında olup güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızımtırak bir yumru şeklinde idi.” (Müslim, Ebu’l-Huseyn b. el-Haccâc, 1992, Menâkıb, 11.)

3- Safiyye bint-i Şeybe şöyle demiştir: “Rasûlullah Mekke'nin fetih yılı (fetih işini tamamlamakla) sükûnete kavuşunca devesi üzerinde Kâbe’yi tavaf etti. Hacer-i Esved’i de Mihcen denilen değnek ile istilâm etti (yani değneği ona sürdü). Sonra Kâbe’nin içine girdi. Orada “Aydan” denilen hurma ağacından yapılmış güvercin şeklinde bir put buldu. Onu kırdıktan sonra Kâbe’nin kapısında durup kırdığı putu dışarı attı. Ben de O’na bakıyordum.” (İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî 1992)

4- İbn Abbâs’tan şöyle dediği rivayet olunmuştur. Hz. Peygamber bir güvercini hedef tahtası olarak bir yere bağlayıp ona taş atan Ensar’dan bir topluluğa uğradı ve “Kendisinde ruh bulunan hiç bir şeyi hedef tahtası yapmayınız” buyurdu (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1992)

5- Atâ’dan şöyle dediği rivayet olunur: Osman b. Ubeydullah b. Humeyd’in oğlu bir güvercin öldürdü. İbn Abbâs gelince babası oğlunun yaptığını ona haber verdi. Bunun üzerine İbn Abbâs ona: “Bir koyun kurban et ve onu fakirlere dağıt” dedi (Şâfiî, Muhammed b. İdrîs 1987).

6- Atâ’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam bir güvercin ve iki yavrusunu evine hapsedip Arafat ve Mina’ya gitti. Geri döndüğünde onları ölmüş buldu. Adam İbn Ömer’in yanına gelip durumu ona anlattı. İbn Ömer bundan dolayı üç koyunu sadaka olarak vermesine hükmetti (İbn Ebî Şeybe, Abdurrahman b. Muhammed, 1409)

7- Yezîd b. Meysere’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İsa (a.s.) arkadaşlarına şöyle derdi. “Allah yolunda güvercin gibi aptal, safdil olabilirsiniz olun” derdi. “Güvercinden daha safdil bir hayvan yoktur” denilirdi. Şöyle ki onun yavrularını altından alır ve kesersin fakat o yine yuvasına döner orada yumurtlayıp yavru edinir (Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, 1983)

8- Câbir’den Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Varlığım elinde olan Allah’a yemin olsun ki Kâbe’nin bir dili ve iki dudağı vardır. Bir gün Allah’a: “Ey Rabbim! Ziyaretçilerim azaldı” diyerek şikâyette bulundu. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetti: “Ben çok (cehennem azabını düşünerek) çok korkan ve çokça secde eden bir topluluk (Muhammed Ümmetini) yaratacağım ki

onlar, güvercinin yumurtalarını özlediği, sevgi duyduğu gibi seni özler ve sana sevgi duyarlar.” (Taberânî, Süleymân b. Ahmed, 1993)

Bu hadislerden yola çıkarsak, güvercinle gereğinden fazla meşgul olup ibadetten geri kalmak hoş karşılanmamakla birlikte, güvercin üzerinden canlılara zarar verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Canlılara zarar verenlere ise sadaka bir ceza olarak ön görülmektedir.

Foto. 1: Resimli Hat (Ahmet Yaşar Ocak’dan)

Türk Halk Müziğinde ve Türk Halk Oyunlarında Güvercin

Türk halk müziği repertuarında sekiz adet güvercinle ilgili türkü mevcuttur. Bunlar: **Güvercinim Süt Beyaz** (Niğde), **Güvercin Vurdum Kalkmaz** (Urfa), **Güvercin Vurdum Kalkmaz** (Elazığ), **Güvercinin Uçar Uçar Yorulmaz** (İzmir/Kemalpaşa), **Güvercinin Beyazı** (Erzincan), **Ak Güvercin Olaydım** (Deliorman/Bulgaristan), **Güvercin Uçuverdi** (Ankara), **Çift Beyaz Güvercin Olsam** (Erzurum) isimli türkülerdir. Repetuarı giren bu 8 türkünün 3’ü aynı zamanda oyunludur. Elazığ’da halay (Karma), Ankara’da misket (Erkek), Erzurum’da bar (Kadın) türünde oynanan oyunlardır. Bunların dışında halk oyunları kaynaklarında Gümüşhane’de güvercin oyununun olduğuna rasladık. Bayburt yöresi halk oyunları konusunda araştırmacı ve

derlemeci Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi Nejdât Şaşı'dan edindiğimiz bilgiye göre, Bayburt il olmadan önce Gümüşhane'ye bağlı olduğundan Bayburt'ta oynanan Güvercin oyununun kaynaklara böyle geçmiş olduğudur. Zira oyunun Erzurum kadın barı olan Çift Beyaz Güvercin'in güfte ve bestesi aynı olmakla birlikte oyun figür bakımından daha sade bir yapıya sahiptir.

Erzurum Kadın Barı: Çift Beyaz Güvercin

Oyunun başlangıcında eller bilekten katlanarak avuç içleri dışa bakacak şekilde bele konulmak suretiyle kanat görüntüsü verilir. Sağ ayakla sağa doğru yarım dönüşle başlayan adımlama sol ayakla sola yarım dönüşle komut gelinceye kadar devam eder. Komutla birlikte oyuncular karşıya düz bir şekilde yan yana sıralanırlar ve ardından yeni bir komutla sözlü bölüme geçerler. Bu bölümde kollar arkaya doğru düz bir şekilde yukarı doğru kaldırılarak, öne doru belden hafifçe eğilmek suretiyle güvercinin su içmesi taklit edilir. Her eğilmenin ardında tekrar doğrularak hafif arkaya doğru baş yukarı kaldırılır ve ayak parmak ucu yere değdirilir. Bu figüre “gel gel karanfilli gelin” sözlerinin başlamasına kadar devam eder ve bundan sonra başta olduğu gibi yürüme figurine geçilir. İkinci sözlerde “ha burada ha şurada” sözleri söylenirken sağa ve sola hafif dönüşle eller bilekten oldukça zarif bir şekilde çevrilerek yukarı doğru kaldırılır ve evlerin yeri işaret edilir şeklindeki figür yapılır. Ardından “gel gel karanfilli gelin” sözleriyle yürümeye geçilir (Foto. 2).

Genç bir gelinin yürümesinin güvercinin sağa ve sola dönüşlerle nazlı nazlı yürüyüşü ile benzerlik kurulan bu oyunda, güvercinin öne doğru eğilip kalkarak su içmesinin taklidi ile el ve kollar oldukça estetik bir görüntü kazandırılır. Kadının zerâfet ve inceliğini de açıkça ortaya koymaktadır. Oyunun ritmi 20/8'lik (2+3+3+2+2+3+3+2) şeklinde karma usûldür.

T.R.T. MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T.H.M. REPERTUAR SIRA No:1314
İNCELEME TARİHİ : 24-5-1977

DERLEYEN
NİDA TUFEKÇİ

YÖRESİ
ERZURUM

DERLEME TARİHİ

KİMDEN ALINDIĞI
SEYFETTİN SİĞMAZ

ÇİFT BEYAZ GÜVERCİN (KADIN BAR HAVASI)

NOTAY ALAN
NİDA TUFEKÇİ

SÜRESİ :
♩♩. = 52

ÇİFT BE YAZ GÜ VER CİN OL SAM
KA RAN FİL BUL DUM DE RE DE
KA RAN FİL LER OY MAK OY MAK

CA DI RİN BA Sİ NA KON SAM GÜ ZEL LE RE
SOR DUM EV LE Rİ NE RE DOY MAK DI LI RA DA
O LUR MU HÇ YA RE DOY MAK DI LI TAT LI

YOL DAS OL SAM CİR KİN LE RE TU ZAK
HA SU RA DA HA HA SU LE DA HA BU
GO ZU OY NAK DI Lİ TAT LI GO ZU

OL SAM GEL GEL KA RAN FİL Lİ GE LİN
RA DA NAK .. ..

E Lİ DES TE GÜL LÜ GE LİN BE Lİ İ PEK
.. ..

SAL Lİ GE LİN GE LİN LE RN SA
.. ..

HI GE LİN
.. .. ..

-1-
ÇİFT BEYAZ GÜVERCİN OLSAM
ÇADIRIN BAŞINA KONSAM
GÜZELLERE YOLDA OLSAM
CİRKİNLERE TUZAK OLSAM
Bağlantı: (GEL GEL KARANFİLİ, GELİN
ELİ DESTE GÜLLÜ GELİN
BELİ İPEK SALLI GELİN
GELİNLERİN ŞAHI GELİN

-2-
KARANFİL BULDUM DEREDE
SORDUM EYLERİ NEREDE
HA BURADA HA ŞURADA
HA ŞURADA HA BURADA
Bağlantı:

-3-
KARANFİLER OYMAK OYMAK
OLURMU HİÇ YARE DOYMAK
DİLİ TATLI GÖZÜ OYNAK
.. .. ..
Bağlantı:

Sonuç

Türk halk oyunlarının temelinde insanın yaşamına dair hemen herşeyi bulmakt mümkündür. İnsan yaşamında gerek günlük yaşam içerisinde ve gerekse inançlardan dolayı hayvanların varlığı önemlidir. Türk halk oyunları içerisinde taklitli oyunlar diye adlandırılan oyunlarda insanlar, doğal felaketler, av sahnelerinin yanısıra hayvan taklitli oyunlar da azımsanamayacak kadar fazladır.

Taklidi yapılan hayvanların seçimi elbette ki tesadüfi değildir. Taklidi yapılan hayvanlar kutsallıkları, gücü, sevgi ve barışı simgelemesi gibi özellikleri olanlar arasından seçilmişlerdir.

Türk halk kültüründe ve Erzurum kadın barlarında güvercin motifinin işlendiği bu çalışmada, güvercinin yalnızca Türk kültürü ve inanç sisteminde değil başka kültür ve inanç sisteminde de ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Ritimsel yapısı bakımından 20/8'lik karma usûlde olan Çift Beyaz Güvercin kadın barında, gelinin yürüyüşü bir güvercin yürüyüşü ile taklit edilirken aynı zamanda sözlerde kullanılan gül ve karanfil ile de aşk sembolü oluşu pekiştirilmiştir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (1992). *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, I, 297.
- Akalın, L. Sami (1993). “*Türk Folklorunda Kuşlar*”, Ankara.
- Artun, Erman (2004). “*Anonim Türk Halk Edebiyatı*”, İstanbul.
- Baydemir, Hüseyin (2009). “*Özbekistan’da Ölüm Adetleri*”, Turkish Studies, 4/8 Fall (662-664).
- Çakmak, Merete – Işın, Mary (2005). “*Anadolu Kuş Adları Sözlüğü*”, İstanbul.
- Çoruhlu, Yaşar (2011). “*Türk Mitolojisinin Ana Hatları*”, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as(1992). “*Sünenü Ebû Dâvûd*, Çağrı Yay., İstanbul, “ Edeb, 65; *İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, Sünen, el-Mektebetü’l-İslâmiyye*”, İstanbul, ts., Edeb, 44.
- Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah (1983). *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, , V, 239.*
- Ergin, Muharrem (2008). “*Dede Korkut Kitabı*”, Ankara.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, Sünen (1992). “*el-Mektebetü’l-İslâmiyye*,” İstanbul, ts., Menâsik, 28.
- İbn Ebî Şeybe, Abdurrahman b. Muhammed (1409). “*el-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsâr, Mektebetü’r-Rüşd*”, Riyâd, Hac, 76.
- Kalafat, Yaşar (2002). “*Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk İnançları-I*”, Ankara.
- Köksay, Mümin (2003). “*Nuh Tufanı ve Sümerlerin Kökeni*”, Ankara
- Kutsal Kitap (2001). “*Eski ve Yeni Antlaşma*”, İstanbul.

- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc (1992). "Sahîhu Müslim, el-Mektebetü'l-İslâmiyye", İstanbul, ts., Fedâil, 110
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre, Sünenü't-Tirmizî, Çağrı Yay., İstanbul, Menâkıb, 11.
- Ocak, A. Yaşar (2004). "*Türk Sufiliğine Bakışlar*", İstanbul.
- Ocak, A. Yaşar (2009). "*Geçmişten Günümüze Alevî- Bektaşî Kültürü*", Ankara.
- Ocak, A. Yaşar (2010). "*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*", Ankara.
- Ocak, A. Yaşar (1983). "*Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*", İstanbul.
- Ögel, Bahattin (1971). "*Türk Mitolojisi I*", İstanbul.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed, el-Mu'cemü'l-Evsat, *Dâru'l-Haremeyn*, Kahire, 1993; VI, 154.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (1987). "Müsnedü's-Şâfiî, *Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye*", Beyrût, tsz., s. 135.
- Yılmaz, Orhan, Savaş, Türker, Ertuğrul, Mehmet (2012). "*Güvercin ve Güvercin Yetiştiriciliğinin Türk Kültüründeki Yeri*", Nevşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, s.79-86.